

Göran Therborn: Framstegens tidsålder, trots allt?

[Ur *New Left Review*, nr 99, maj/juni 2016. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Vi lever i en global kris, civilisationens kris. Historien har ingen riktning, men om detta system lever vidare kommer det att falla samman. Framsteg var något folk trodde på förr, på 1960-talet. Nu vet vi att historien inte har någon progressiv riktning...

Dessa meningar uttrycker något som verkar vara vår tids förhärskande uppfattning inom vänstern i bred mening, åtminstone i Västeuropa och på den amerikanska kontinenten.¹ *Zeitdiagnosen* [tidsdiagnoser] och deras *Sinnstiftung* [innebörd], den mening de ger sina observationer, är ökänt subjektiva tolkningar av en period, och ett favoritområde för samhällsfilosofer och samhällskritiker vars händer inte har fläckats ner av hårt empiriskt grävande. Men även efter omsorgsfulla studier är ens bild av det nuvarande nästan oundvikligen selektiv och subjektiv. Den bild som presenteras här ger sig inte ut för att vara något undantag. Men den hävdar att den verkligen är sann – så sann den nu kan bli – och att dess argument grundar sig på empiriska bevis som går att argumentera mot. Gentemot, eller kanske mer försiktigt jämte, de dystra stämningar som är förhärskande inom vänstern, inklusive miljöaktivister till vänster om mitten, går det att säga att dagens mänsklighet står på en historisk höjdpunkt vad gäller sina möjligheter, i betydelsen av sin förmåga och sina resurser för att forma världen och sig själv. Aldrig tidigare har mänskligheten mött sin framtid med större kunskap och bemästrande av världen.

För en del läsare kan själva ordet ”bemästrande” verka fränstötande, och förknippas med herravälde och modernt övermod. Men här ska associationen gå i en annan riktning, till mästare i hantverk och yrkesfärdigheter, i synnerhet i förmodern mening, med dess klang av lärande, förståelse, praktik och färdigheter. På senare tid har det skett ett språng uppåt i mänsklighetens förmåga att förstå och forma världen. Vi kan tala om en tredje industriell revolution, efter den första med ånga och kol, och den andra med elektricitet och förbränningsmotorn. Denna revolution drivs av elektroniska kommunikationer och styrsystem, och har skapat ”smarta” sensorreaktiva miljöer och tagit oss till ”artificiell” intelligens – som nu kan besegra mästare i både *go* och schack – robotisering, drönare och förarlösa bilar. Samtidigt sker det en revolution inom biologin, jämbördig med Darwins och Mendels klassiska genombrott, med upptäckten av DNA, kartläggningen av människans genom, genetisk manipulering och kloning. Rymden har genomsökts på ett aldrig tidigare skådat sätt, och har i enorm omfattning utvidgat de områden på vilka människor kan navigera och verka, från den astronomiska yttre rymden till den inre rymden där nanoteknologin har utvecklats. Nya energikällor har upptäckts och/eller tämjts – kärnenergi, solenergi, vindenergi, vågenergi, fossilbränslen med hjälp av frackning. Dessa upptäckter och uppfinningar kan givetvis användas både som förstörelsemedel och för utveckling – vilket de i själva verket redan har gjort – och en del av dem, exempelvis frackning, verkar direkt farliga ekologiskt. Icke desto mindre vittnar de alla om mänsklighetens fortfarande utomordentliga kreativitet.

Våra tillgängliga ekonomiska resurser är större än någonsin. Internationella valutafonden (IMF) rapporterar att BNP per capita i världen (i konstanta priser och köpkraft) ökade 1,8 gånger mellan 1980 och 2011. Som jämförelse kan vi komma ihåg att den globala produktionen per capita beräknas ha ökat 1,4 gånger mellan år 1 och år 1820, och 1,6 gånger mellan 1870 och 1913.² Alla dessa siffror har felmarginaler. Men de säger åtminstone två saker. Mänsklighetens ekonomiska

1 Detta är en sammanställning av citat från diskussioner med vänner och kollegor. Den förmedlar en intellektuell stämning snarare än ett antal godkända teser, och av den orsaken tillskrivs den inte någon speciell person. Texten nedan härstammar från debatter inom International Panel on Social Progress, ett stort gemensamt forskarinitiativ, och från ett tal vid CLASCO (Latinamerikanska socialvetenskapliga rådet) i Medellín i november 2015.

2 Angus Maddison, *Contours of World Economy, 1-2030 AD*, Oxford 2007, s 382.

resurser ökar mycket snabbare än under förmoderna tider. Inte så att de senaste vetenskapligt teknologiska genombrotten har skyndat på den moderna ekonomiska tillväxten: perioden 1950-1973 är fortfarande det som Eric Hobsbawm betecknade som en Gyllene tidsålder av utveckling.³ Vi känner alla till att de senaste inkomstökningarna har fördelats väldigt ojämnt, en fråga som vi ska återkomma till senare. Icke desto mindre är det värt att konstatera, att mellan 1999 och 2012 lämnade 800 miljoner människor extrem fattigdom (definierad som mindre än 1,90 dollar om dagen i inkomst eller konsumtion, med fast köpkraft).⁴ För första gången sedan den första industriella revolutionen, och troligen sedan första årtusendet e Kr, växte det som nu kallas ”utvecklingsländer” mellan 2009 och 2013 mer än världen i sin helhet i absoluta penningstermer (det vill säga inte bara relativt till en låg absolut baslinje).⁵

Sedan är det makten över sig själv. Människan har nyligen lärt sig att (till stor del) kontrollera sin egen reproduktion med hjälp av effektiva preventivmedel, säkra aborter och konstgjord befruktning, och att göra om sin kropp. Den mänskliga kroppen kan få de flesta av sina delar ersatta med hjälp av organtransplantation, eller reparerade med hjälp av stamcellsrekonstruktion, och utseendet kan förändras med hjälp av plastikkirurgi. Kampen mot infektionssjukdomar fortsätter, nya sjukdomar bryter ut och gamla sjukdomar, som man en gång trodde var utrotade eller marginaliserade, återvänder i läkemedelsresistent form. Icke desto mindre är den medicinska balansen starkt positiv, tack vare nya läkemedel, tidig diagnostik och nya kirurgiska tekniker. Den förväntade livslängden ökar – under de tre decennierna efter 1990 från 64 till 71 år i världsskala – trots bakslag i Afrika (Hiv-Aids) och det tidigare Sovjetunionen (återupprättandet av kapitalismen).⁶

Det går förvisso inte att påstå att den mänskliga arten har lärt sig behärska sin miljö. Men det har utvecklats en bredare och djupare medvetenhet och kunskap om mänsklighetens globala ekologi. Medan många folk tidigare och flera folk idag har haft en djup förståelse för sin egen livsmiljö, är dagens kunskap om planeten och dess atmosfär utan tidigare motstycke. Klimatvetenskapen har tagit ytterligare ett stort steg på senare tid, och i framtiden kommer den att hjälpa till att utveckla en tredje sorts mänsklig kunskap, självbegränsning.

Arten som gemensamt verkande kraft

Människan är den enda art på jorden med potential att handla som art. Klimatförändringarna och den globala uppvärmningen kommer att bli det första större testet på detta, och ingen kan idag säga hur mänskligheten kommer att klara sig. Men på senare tid har det tagits stora kliv i riktning mot att arten ska agera. Med hjälp av elektroniska kommunikationer via satellitsignaler har det blivit möjligt med direkt kommunikation mellan hela mänskligheten, något som till stor del redan är verklighet. Exempelvis är mer än en miljard människor sammankopplade på Facebook, och ännu fler människor har samtidigt tittat på händelser som olympiaden eller fotbolls-VM. Den enorma förtätningen av människans förbindelser gör det mycket mindre sannolikt, om än inte omöjligt, med de katastrofer och sammanbrott för civilisationen som har drabbat flera tidigare åtskilda kulturer och samhällen.

Under 1900-talets sista tredjedel svepte en väldig mänsklig existentiell jämlikhetsrörelse över världen. Även om den långtifrån nådde fram till allmän grundläggande mänsklig jämlikhet, och ofta med tveksamma resultat även utifrån sina egna villkor, så uppnådde den ändå seger över den öppna, institutionaliserade rasismen och sexismen i större delen av världen. Denna våg under 1900-talets slut förbejdades av FN:s deklaration av mänskliga rättigheter 1948, och gjorde slut på segrega-

3 Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder : det korta 1900-talet : 1914-1991*, Stockholm : Rabén Prisma, 1997.

4 Marcio Cruz m fl, ”Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies”, World Bank Policy Research Note/15/03, oktober 2015, s 6.

5 Kurvan för 2009-2013 kommer från ett diagram av K P Kannan, i en hittills opublicerad uppsats, på grundval av Världsbankens *World Development Indicators 2015*. Se även Maddison, *op cit*, s 380.

6 Världshälsoorganisationen, *World Health Statistics 2015*, Genève 2015, tabell I, s 44-53.

tionen i USA:s skolor och att någon berövades sin rösträtt på grund av ras, Sydafrikas apartheid, och stadgandet om mannens överhöghet i de flesta länders familjelagar.⁷ Detta har fortsatt under 2000-talet, särskilt som en internationell rörelse för sexuell jämlikhet. I slutet av 1970-talet blev ”männsliga rättigheter”, i betydelsen artens rättigheter, ett viktigt politiskt rättsnöre för att utmana auktoritära eller diktatoriska regimer i Latinamerika, Östeuropa och över hela världen.

Sedan Andra världskriget har FN försökt utveckla människors gemensamma handlingar. Effekten har varit begränsad, och ”det internationella samfundet” har i själva verket vanligtvis likställts med den största makten och dess vänner och skyddslingar. Men speciella FN-organ som UNESCO och UNICEF och Världshälsoorganisationen (WHO) ger betydande bidrag till mänsklighetens välbefinnande. FN:s Kvinnokonferens 1974 fick stor inverkan i hela världen, den förenade kvinnorörelser och stimulerade en internationell nedrustning av den institutionella könsdiskrimineringen. Under detta sekel främjar FN också speciella utvecklingsmål, till att börja med Millenniemålen 2000-2015.

Dessutom har det gjorts ansträngningar att upprätta ett internationellt rättsväsende, vilket har lett till bildandet av en Internationell domstol, i synnerhet för krigsbrott och brott mot mänskligheten – även om den komprometteras av det faktum att världens mäktigaste land – som har varit indraget i flest krig – inte erkänner den, och svartsjukt bevakar sin egen internationella straffrihet. För det tredje har det gått att samla (praktiskt taget) alla länder i världen för att åtminstone diskutera en avgörande utmaning för hela mänskligheten, den globala uppvärmningen. Mötet i Paris 2015 enades om en rad planerade aktioner som troligen inte är tillräckliga och sannolikt inte kommer att tillämpas helt och fullt. I den blygsamma historia som gemensamma aktioner för hela mänskligheten utgör, kan icke desto mindre till och med detta visa sig vara en milstolpe.

Oavsett hur begränsad, tvetydig eller komprometterad denna utveckling må vara, är den ändå en sorts framväxt av en möjlig verkande kraft för arten.

”Utvecklingens” öde

Men om världen verkligen befinner sig på höjdpunkten av mänsklighetens förmåga och möjligheter varför har då så många människor en mycket mörkare uppfattning? Det finns två huvudsakliga skäl. Det ena är systemets begränsningar. Även om de kapitalistiska marknaderna har en inkluderande sida och är öppna för utbyte för alla oavsett hudfärg, kön eller politik så länge det är lönsamt – så långt att den ibland trotsar imperialistiska sanktioner – så är kapitalismen i sin helhet till överväldigande delen och i grunden ett system för social utslagning, och delar upp människor utifrån ägande och utesluter de som inte är lönsamma. Ett sådant system är givetvis oförmöget att låta hela mänsklighetens förmågor förverkligas. Och för närvarande ser detta system välbefäst ut, även om nya kritiska strömningar slår mot det – högst oväntat och imponerande nog det kraftigt ökade stödet för Sanders’ kampanj i USA.

Det andra viktiga skälet är det komplicerade förhållandet mellan samhällsutvecklingen och den ideologiska framställningen av dess historia som evolution, betraktad som en process av ständig, nödvändig utveckling, vare sig det är i naturen eller samhället. Ursprungligen var marxismen förankrad i evolutionismen, som var ett kraftfullt och utbrett vetenskapligt perspektiv under 1800-talet. Marx studerade den till och med inom geologin⁸ och han var fascinerad av Darwin. Från Lewis Henry Morgan lånade Engels en evolutionär antropologi om familjen. Den historiska materialismen och dess ”produktionssätt” är naturligtvis en variant på en evolutionär syn på världen. Men vid överförandet av naturvetenskapen till människans historia blev begränsningarna hos 1800-

7 Se vidare i Therborn, *Between Sex and Power: Family in the World 1900-2000*, London 2004, kapitel 2; och även min *Ojämlighet dödar*, Lund : Arkiv 2016, s 83 f [engelska upplagan]; och Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature*, London 2011, kapitel 7.

8 Jag har Marcel van der Linden att tacka för denna punkt. Han är en av de ledande redaktörerna för den nuvarande MEGA-upplagan av Marx’ och Engels’ verk.

talets evolutionism uppenbar, och den utsattes under det följande seklet för våldsamma angrepp efter det brutala slutet för *la belle époque* i Första världskrigets massakrer och de efterföljande politiska omvälvningarna. Spencers sociologi dog ut – bara den förvrängda socialdarwinismen överlevde som en del av den fascistiska ideologin. I den antropologi som skapades av Franz Boas och Bronislaw Malinowski blev evolutionismen tabu. Inom marxismen blev ”evolution” ett nyckelord för den självgoda politik av gradvisa förändringar som kom att dominera den ortodoxa socialdemokratins synsätt och praktik, och föll i vanrykte tillsammans med den. Varken den filosofiska marxismen i väst, eller den revolutionära leninismen eller den voluntaristiska stalinismen och maoismen godtog några evolutionära synpunkter. Först i Sovjetunionen efter Stalin och den sovjetorienterade kommunismen uppträdde den ibland på nytt, som i kommunistpartiernas ovilja att angripa kärnkraftsteknologin, som var en viktig måltavla för resten av vänstern på 1970- och 1980-talen.

Det fanns goda skäl att tillbakavisa 1800-talets sociala evolutionism för dess ödesbundenhet och rätlinjighet. Ingen vill återuppliva den tidens begrepp om ”utveckling” – tron att de historiska förändringarna har en inneboende regelbundenhet, riktning och är av godo. Men mänsklighetens historia går inte att begripa bara som en rad slumpmässiga, ovissa händelser. Det går att urskilja trender – inom till exempel det vetenskapligt tekniska kunnandet, den ekonomiska tillväxten och den förväntade livslängden. En del förändringar verkar oåterkalleliga, som att inte längre härska genom att förläna mark, producera med hjälp av slavplantager, eller, som i vissa delar av världen, exempelvis större delen av Euro-Amerika, att reproducera i patriarkaliska familjer. Även om det inte är det enda verkliga kännetecknet på vår tid, så antyder denna genomgång av höjdpunkten för människans förmåga att det verkligen har skett en utveckling av människans resurser och frihet.

Vad innebär då ett icke ödesbestämt, icke rätlinjigt evolutionärt perspektiv? Den nutida evolutionära teorin har utvecklats inom ekonomin och spelteorin, till stor del för att förklara bristfälligheten i den nyklassiska ekonomins axiom om rationella val för att förstå människans beteende. Brian Skyrms ger en mycket god sammanfattning i sin *Social Dynamics* [Samhällsdynamik]:

Med anpassningsbar dynamik menar jag helt enkelt en dynamik som går i riktning mot det som lyckas, eller verkar lyckas, bättre än alternativen. Inspirationen kommer från den evolutionära dynamiken ... Evolution kan vara kulturell snarare än biologisk, där efterliknande snarare än kopiering driver dynamiken. Individer som upprepade gånger samverkar kan anpassa sig till någon annans handlingar ... Om en strategisk samverkan siktar mot det bästa så kan den mycket väl leda till det värsta. Eller den kan leda ingenstans, vilket är fallet när dynamiken är cyklisk eller till och med kaotisk. En anpassningsbar dynamik behöver inte leda till anpassning.⁹

Människans sociala utveckling skiljs här från den självgoda utvecklingstro som den sociala teorin införlivade från den evolutionära biologins rådande inriktning: den går inte att begränsa till naturen, från vilken den har uppstått, och den har sin egen samhälleligt kulturella dynamik, eller samverkande anpassning, och imitation eller efterliknande av det som uppfattas som framgång. Denna dynamik har ingen inneboende inriktning och kan misslyckas som anpassning. Själva de grundläggande beståndsdelarna i den anpassningsbara dynamiken, upplevd framgång, imitation och efterliknande, liknar det jag en gång kallade materiell matris av bekräftelser och ideologins sanktioner.¹⁰ Det är en infallsvinkel till och perspektiv på samhällsförändringar, inte en teori som syftar till att räkna fram kulturella ”överföringskoefficienter” eller ”sannolikheter för val”.¹¹ Dess grundläggande antagande är att människor har förmåga att lära sig av det de uppfattar av andra

⁹ Brian Skyrms, *Social Dynamics*, Oxford 2014, s. xiii.

¹⁰ Therborn, *Maktens ideologi och ideologins makt*, på marxistarkiv.se, s. 18.

¹¹ För en svidande kritik av sådana teoretiska ambitioner, se Kenta Tsuda, ”Academics of Lagado?”, *NLR* 72, november-december 2011. Men den evolutionära spelteorins, ekonomins och normteorins perspektiv som jag tänker på berörs inte där. Se vidare, Cristina Bicchieri, *The Grammar of Society. The Nature and Dynamics of Social Norms*, Cambridge 2006.

människors såväl som sina egna erfarenheter, och överföra detta lärande till andra människor av samma såväl som nästa generation. Men de lärdomar som dras är vanligtvis inte möjliga att förvissa sig om objektivt. Ett evolutionärt perspektiv innefattar en hypotes att människans historia på lång sikt innehåller vissa urskiljbara trender i riktning mot en förbättring av människans förmåga och sociala möjligheter, och antyder att vissa förändringar praktiskt taget har blivit oåterkalleliga och högst troligt kommer att förbli så. Den främsta avgörande faktorn i denna oåterkallelighet är troligen omstruktureringen av maktförhållandena bland de relevanta samhällsaktörerna efter en vändpunkt av sociala förändringar.

Men det som saknas i Skyrms' redogörelse är just maktdimensionen och en motsvarande uppmärksamhet på systematiska sociala processer och trösklar. Olika aktörer har olika mycket makt, som de först och främst får utifrån sin ställning i ett visst socialt system. En anpassning till upplevda framgångar fungerar både inom ett system, som i olika sorters kapitalistisk tillväxtpolitik eller krishantering, och mellan system, som kapitalism och socialism, inbillade eller verkliga. Systemets utveckling påverkar maktfördelningen inom systemet, och öppnar/vidgar eller stänger/begränsar hur kraftigt motståndet mot systemet är. Samhällsutvecklingen innefattar trösklar och vändpunkter inom systemet. Även om det är tänkbart, om än minst sagt mycket osannolikt, att, låt oss säga, nationella demokratier skulle återgå till ett kungadöme med gudomlig makt, att postindustriella ekonomier skulle återgå till 1800- och 1900-talens fabriksystem med sin utvecklade socialdemokrati och starka arbetarklass, eller att USA och Sydafrika kommer att återgå till rasistisk segregation och apartheid.

Mänsklighetens sociala utveckling är dialektisk, självmotsägande, medan ideologiska och politiska perspektiv och samtal har en naturlig benägenhet att vara ensidigt samstämmiga. Den vanliga sociala evolutionismen är nära knuten till den liberala politiska ideologin – eller whigtolkningen av historien (allting utvecklas ständigt till det bättre) – och koncentrerar sig på den genomsnittliga eller mittersta normen, som genomsnittlig inkomst per capita eller genomsnittlig livslängd, eller officiella demokratiska rättigheter. En dialektisk syn på människans utveckling tittar också på motsägelsefulla tendenser, på fördelning, och på konflikter utöver såväl som runt normerna. Den mänskliga utvecklingens dialektik kan påvisas enklast och mest direkt genom det faktum att vetenskapliga och teknologiska framsteg också är framsteg för den mänskliga destruktivitetens kunskap och medel. Medlen för att resa till yttre rymden utvecklades ur missilteknologin som var utformad att krossa en fiende som befann sig oceaner och kontinenter bort. En del biologiska framsteg härrör ur supermakternas förberedelser för biologisk krigföring. Internet uppstod ur militärens kommunikationer, medan den elektroniska fjärrstyrningen nu också används för interkontinentala mord.

Det som har varit ekonomisk utveckling för många har ofta varit en förlust eller kostnad för andra, när välbekanta utkomster och historiska sedvänjor försvinner. De ekonomiskt förorsakade klimatförändringarna och deras konsekvenser för den mänskliga miljön skapar nu enorma utvecklingskostnader för mänskligheten i sin helhet. Uttömningen av naturresurserna och den ekonomiska utvecklingens nedsmutsning av miljön är andra viktiga exempel. Enligt en nylig forskningsrapport från Världsbanken,¹² förlorar låginkomstländer sitt "kapital" (fysiskt, naturligt och mänskligt) per capita, om än med minskande takt sedan 1990. Exponeringen för nedsmutsning i städerna ökar i världen i sin helhet, men mest av allt i de fattiga länderna.

Dessutom döljer de vanliga normerna för utveckling den ojämlika fördelningen av utvecklingens möjligheter. Mänsklighetens rikaste tiondel lade beslag på nästan hälften, 46%, av världens inkomstillväxt mellan 1988 och 2011.¹³ Sedan slutet av 1990-talet har det i USA skett en allt tydligare frikoppling av BNP per capita – som med korta uppehåll ökar – och familjeinkomsterna för fyra femtedelar av befolkningen, som har stagnerat och på senare tid minskat, framförallt från

12 Cruz m fl, *op cit*, s 45-46.

13 Oxfams informationsblad, "En Economy for the 1%", 18 januari 2016, tillgänglig på oxfam.org.

mitten och neråt.¹⁴ Spridningen av den angloamerikanska finansiella krisen 2008 har inneburit en betydande minskning av de lägsta 40%-ens andel av inkomsterna i de recessionsdrabbade europeiska länderna, från Grekland och Irland till Storbritannien och Spanien.¹⁵

Ökningen av den förväntade livslängden har varit mer jämnt fördelad globalt, och den totala klyftan mellan rika och fattiga länder minskade faktiskt mellan 1990 och 2013 från 22 till 17 år. Men det har inte varit allomfattande. Det finns en betydande dokumentation av tillgängliga data i de rika länderna om en växande klyfta mellan klasser – vare sig de definieras utifrån yrke, utbildning eller inkomst – inom landet vad gäller förväntad livslängd, åtminstone under 1900-talets sista tredjedel och en bra bit in på 2000-talet, huvudsakligen på grund av stagnerande eller mer långsamt ökande livslängd bland de fattigare klasserna.¹⁶ Nu uppträder tecken på en absolut nedgång bland de underprivilegerade, liknande men (ännu) inte lika dramatisk som den i Ryssland på 1990-talet. I USA började dödligheten bland medelålders (45-54 år gamla) vita icke latinamerikanska personer utan högskoleutbildning att öka 1998 och har fortsatt att öka sedan dess.¹⁷ I Finland har det under detta sekel också registrerats ökande mortalitet bland arbetslösa, personer som lever ensamma och den fattigaste femtedelen av kvinnorna.¹⁸ Det är mer än en ojämn fördelning, det är en motsatt utveckling.

Utvecklingens dialektik

För de av oss som är intresserade av, och engagerade för, radikala sociala omvandlingar är en systemisk evolutionism ett mycket viktigt strategiskt och även analytiskt verktyg. Det får oss att höja blicken från en upprörande situation och fiendens ondska till grundvalarna för hans makt. Den dialektiska evolutionismen är inte en uppochnervänd liberal radikalism, som bara är intresserad av ökande indignation över mänsklighetens misär. Möjligheterna till social omvandling avgörs inte – eller ens i första hand – av indignation, utan av ett framgångsrikt handhavande av de hävstänger till förändring som finns tillgängliga och en effektiv neutralisering av hindren för den. Nyliberalismen är en ideologi och politik som fick en mer framträdande intellektuell plats i efterdyningarna till keynesianismens misslyckande att hantera 1970-talets ”stagflation”. Men vartefter kapitalismens kärna avindustrialiserades och finansialiserades blev den en ideologi om hård makt, som splittrade arbetarna och gjorde kapitalackumuleringen mindre beroende av arbetarproducenter. En omvandling till postkapitalism kommer att kräva en systematisk försvagning av finans- och det datorstyrda kapitalets makt – från börshandel enligt algoritmer till Über-kapitalism där producenterna förvandlas till egenföretagande ”entreprenörer” – och en sammansmältning av nya såväl som gamla motståndskrafter.¹⁹

Vänsterns tänkande och praktik borde förnya sina moraliska investeringar i utvecklingen av mänsklighetens förmågor, och i framstegen för vetenskap och teknologi. Ett allmänt förverkligande av mänsklighetens hela potential, av vars och ens förmåga, är central för vänsterns klassiska syn på människans frigörelse. I motsats till vad både liberaler och marxister trodde på 1800-talet går inte människans historia att inordna under något evolutionärt schema. Men med alla sina trassliga eventualiteter innehåller den mänskliga historien verkligen urskiljbara sociala utvecklingslinjer, som det helt enkelt vore utvecklingsfientligt att förneka. I ett evolutionärt perspektiv har framsteg fort-

14 Se figur 4 i Lane Kenworthy, ”Shared Prosperity”, i *The Good Society*, april 2015. E-bok tillgänglig på lanekenworthy.net.

15 Cruz m fl, *op cit*, figur 9.

16 För en översikt med referenser, se Therborn, *Ojämlighet dödar*, s 9 ff [eng uppl].

17 Anne Case och Angus Deaton, ”Rising Morbidity and Mortality among White non-Hispanic Americans in the 21st Century”, *Proceedings of the Sciences of the United States of America*, vol 112, nr 49, december 2015.

18 Lasse Tarkkianen m fl, ”The Changing Relationship between Income and Mortality in Finland 1988-2007”, *Journal of Epidemiology and Community Health*, vol 67, nr 1, 2013.

19 Angående denna sistnämnda punkt, se två av mina tidigare artiklar: *Klass i det tjugoförsta århundradet*, och *Nya massor*, båda på marxistarkiv.se [även publicerade av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys* – öa].

arande en innebörd, nämligen genom att utvidga det mänskliga vetandets och dess tillämpnings gränser, göra den mänskliga utvecklingens fördelar allmänna, och förbättra anpassningsförmågan till den mänskliga artens livsmiljö, något som kommer att kräva en skenbart ny evolutionär mänsklig förmåga, nämligen självbegränsning. Jägare och fiskare har känt till detta sedan länge.

Aldrig tidigare har möjligheterna till en bra värld för hela den mänskliga arten varit större. Samtidigt har klyftan mellan människans möjligheter och mänsklighetens existerande villkor i sin helhet troligen aldrig varit bredare. Vår tidsålder är också en extrem tidsålder. Det som står mellan potentialen och verkligheten är miljöförstörelsen ekonomi och uteslutandet av alla som inte är lönsamma, ojämlikhetens ekonomi, sociologi och psykologi, maktpolitiken med splittring och krig. Det finns inget slut på detta i sikte. Men en artmedvetenhet håller på att uppstå, speciellt om miljöutmaningarna men också om mänskliga rättigheter och människans möjligheter. En medvetenhet om hela mänsklighetens gemenskap ger bredast möjliga grund för kritik och motstånd mot den rådande uteslutningen och ojämlikheten. Men det finns mycket mer att lära om de motsättningar som kan undergräva krafterna som upprätthåller världens nuvarande tillstånd, motsättningar som möjligen kan anta formen av sociala krafter. Det är den nutida evolutionära dialektikens fokus.